

UNIwersYTET WARSZAWSKI

**RAPORT Z BADANIA
POLACY '84
DYNAMIKA KONFLIKTU
I KONSENSUSU**

CZEŚĆ

I

**SPOŁECZNE WYMIARY KRYZYSU
I KONFLIKTU**

**PRACA ZBIOROWA POD REDAKCJĄ :
WŁADYSŁAWA ADAMSKIEGO
KRZYSZTOFA JASIEWICZA
I ANDRZEJA RYCHARDA**

Warszawa 1986

Praca wykonana w problemie MR III 17: "Kultura polityczna współczesnego społeczeństwa polskiego". Od 1986 r. zmiana na problem badawczy CPEP 11.1. "Funkcjonowanie państwa i kultura polityczna społeczeństwa polskiego".

Zespół autorski: Władysław Adamski
Ireneusz Białecki
Henryk Domański
Krzysztof Jasiewicz
Leńa Kolarska-Bobińska
Jadwiga Koralewicz-Zębik
Andrzej Rychard
Katarzyna Staszyńska
Jacek Szymanderski
Anna Titkow
Wojciech Zaborowski

Redaktor wydawnictwa: Ewa Łabęcka

Wykonano na zlecenie Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego
Zakład Małej Poligrafii UW. Zam. nr 1136/86 n.100 egz.

Oddajemy do rąk Czytelników publikację powieloną na prawach rękopisu, która przeznaczona jest dla zainteresowanych nią środowisk akademickich i kręgów działaczy politycznych. Jest to raport z rozległego badania ankietowego przeprowadzonego i opracowanego w ramach międzyresortowego programu badawczego MR-III-17 "Kultura polityczna społeczeństwa polskiego". Nie ma nic w tym zaskakującego, że raport ten wydajemy pod szyldem Centralnego Programu Badań Podstawowych CPEP ll.l. "Funkcjonowanie państwa i kultura polityczna społeczeństwa polskiego". Program badawczy na lata 1986-1990 CPEP ll.l. jest logiczną kontynuacją programu badawczego MR-III-17 realizowanego w latach 1983-1985. Takie zresztą było założenie wyjściowe, że horyzont czasowy przedsięwzięć badawczych nad kulturą polityczną Polski sięgać ma roku 1990 - a nawet i może objąć następne dziesięciolecie.

Mamy wręcz obowiązek, przystępując do realizacji programu badawczego w nowym 5-leciu, publikować wyniki badań z zakończonego w 1985 r. programu badawczego MR-III-17. Zaczynamy od obszernego i szczegółowego raportu z badania pt. "Polacy 84: Dynamika konfliktu i konsensusu". W przygotowaniu do publikacji są pozostałe raporty i opracowania. Badanie "Polacy 84" stanowiło jedno z głównych przedsięwzięć programu MR-III-17. Nawiązywało do dwóch wcześniej przeprowadzonych podobnych badań: "Polacy 80" i "Polacy 81", które wykonane były w ramach problemu węzłowego ll.2. W nowym programie CPEP ll.l. mamy zamiar takie badania powtórzyć w 1988 lub 1989 r., poprzedzając je pogłębionymi, wycinkowymi, skontrastowanymi badaniami w układzie regionalnym. Po prostu w 1990 r. chcielibyśmy mieć zgromadzony materiał do opisu dynamicznego obrazu trwałych i zmiennych elementów w poglądach i postawach Polaków w istotnych kwestiach życia politycznego - tych, które w znaczący sposób określają charakter i treść kultury politycznej.

Publikowany raport - mimo jego szczegółowość i objętość - jest tylko przyczynkiem do przyszłej syntezy. Ani kierownictwo programu badawczego, ani też autorzy raportu nie roszczą sobie pretensji do głoszenia "praw absolutnych" czy "praw objawionych" na temat politycznego oblicza współczesnego społeczeństwa polskiego. Raport ten jest tylko jednym z wielu opracowań tej tematyce poświęconych, a wykonanych w ramach naszego programu badawczego, jak i poza nim. Świadomi jesteśmy, że niektóre oceny i interpretacje zawarte w tym raporcie mogą - i zapewne będą - wywoływać dyskusję. Bez sporu i polemik nie ma jednak postępu w nauce. A racjonalne spory i rzetelne dyskusje mogą toczyć się tylko wokół materiałów i doniesień z badań, które zostały dokonane, a ich wyniki środowisku akademickiemu udostępnione. I to jest cel podstawowy tej publikacji.

Franciszek Ryszka
Stanisław Gebethner
Ryszard Grodziński

Warszawa, czerwiec 1986 r.

SPIS TREŚCI

Wstęp /W. Adamski, K.Jasiewicz i A.Rychard	1	
Założenia, problemy i hipotezy badawcze	7	
1. Założenia i problemy badawcze	7	
2. Zasadnicze hipotezy	15	
2.1. Hipotezy - pytania badawcze na temat relacji między systemem politycznym i gospodarczym..	17	
2.2. Hipotezy - pytania badawcze o postawach wobec polityki i gospodarki	20	
2.3. Hipotezy - pytania badawcze o procesach strukturotwórczych w społeczeństwie	22	
 Część I:		
SPOŁECZNE WYMIARY KRYZYSU I KONFLIKTU	27	
Kryzys gospodarczo-polityczny w opinii społecznej /Lena Kolarska, Andrzej Rychard/	29	
1. Wstęp	29	
2. Istota kryzysu	30	
3. Drogi wyjścia z kryzysu	34	
4. Źródła kryzysu	37	
4.1. System, ludzie czy uwarunkowania zewnętrzne?	37	
4.2. Trzy źródła kryzysu w strukturze społecznej	41	
5. Uwagi końcowe	48	
 Wymiary konfliktu w opinii społecznej /Krzysztof Jasiewicz/		51
1. Wstęp	51	
2. Postrzeganie konfliktu	53	
3. Przynależność świadkowa w 1981 r. a przynależność świadkowa w 1984 r.	68	

4. Typologia postaw politycznych	77
5. Krótkie podsumowanie	85
Sprawy do załatwienia, poglądy a cechy położenia	
społecznego /Ireneusz Białecki/	87
1. Wstęp	87
2. "Sprawy do załatwienia" a cechy położenia społecznego	89
3. "Sprawy do załatwienia" a poglądy polityczne .	103
4. Cechy położenia społecznego i poglądy poli- tyczne	107
5. Uwagi końcowe	113
Potrzeby i aspiracje: orientacje adaptacyjne	
Polaków 84 /Katarzyna Staszynska/	121
1. Wstęp	121
2. Hierarchia potrzeb	124
3. Zmiany w hierarchii potrzeb w latach 1980-1984	127
4. Zróżnicowania potrzeb w ramach orientacji stabilizacyjnej	129
4.1. Zróżnicowanie potrzeb "stabilizacyjnych" ze względu na wiek	129
4.2. Zróżnicowanie potrzeb "stabilizacyjnych" ze względu na wykształcenie	131
4.3. Zróżnicowanie potrzeb "stabilizacyjnych" ze względem na przynależność społeczno-zawodową	133
4.4. Sfery deprywacji	135
5. Zróżnicowanie potrzeb w ramach orientacji rozwojowej	139
5.1. Zróżnicowanie potrzeb "rozwojowych" ze względem na wiek	139
5.2. Zróżnicowanie potrzeb "rozwojowych" ze względem na wykształcenie	142

5.3. Zróżnicowanie potrzeb "rozwojowych" ze względu na przynależność społeczno- -zawodową	144
6. Sprawy ogólnospołeczne wśród spraw uznanych za ważne dla badanego i jego rodziny	147
7. Opinie badanych o roli instytucji społecznych w rozwiązywaniu spraw ważnych dla badanego i jego rodziny	151

Postrzeganie grup uprzywilejowanych

/Wojciech Zaborowski/	155
1. Uwagi wstępne	155
2. Zmienne niezależne	156
3. Zmienna zależna	161
4. Metoda analizy	167
5. Determinanty typów percepcji wierzchołka hierarchii bogactwa	167
5.1. Determinanty typu 1 - orientacji systemowej uwzględniającej przywileje władzy	171
5.2. Determinanty typu 2 - orientacji systemowej nie obejmującej przywilejów władzy	174
5.3. Determinanty typu 3 - orientacji indywiduali- stycznej uwzględniającej patologię systemu dystrybucji dóbr	176
5.4. Determinanty typu 4 - orientacji indywidua- listycznej nie uwzględniającej patologii systemu dystrybucji dóbr	179
5.5. Determinanty percepcji uprzywilejowania: krótkie podsumowanie	182
6. Przewidywania typów percepcji	184
6.1. Przewidywania skoncentrowane na typie 1	184
6.2. Przewidywania skoncentrowane na typie 2	189
6.3. Przewidywania skoncentrowane na typie 3	193
6.4. Przewidywania skoncentrowane na typie 4	197
7. Grupy uprzywilejowane: pochwała i potępienie .	200
8. Uwagi końcowe	210
Bibliografia	220

Kryzys a dyskurs ideologiczny

/Jacek Szymanderski/	223
1. Dyskurs ideologiczny	223
2. Dyskurs a instytucje	241
3. Dyskurs a prawa	276

Kryzys w perspektywie legitymizacji

/Andrzej Rychard, Jacek Szymanderski/	299
1. Perspektywa legitymizacyjna a badanie źródeł posłuszeństwa: wstęp	299
2. Postrzegane źródła posłuszeństwa	302
3. Dwa typy myślenia o źródłach posłuszeństwa: ideologiczny i pragmatyczny	315
4. Poziomy legitymizacji systemu	318
5. Posłuszeństwo - legalizm - ideologia	324
6. Źródła nieposłuszeństwa wobec władzy	331
7. Legitymizacja, przyzwolenie, posłuszeństwo: uwagi końcowe	334
Bibliografia	339

Psychologiczne korelaty postaw i zachowań politycznych

/Anna Titkow/	341
1. Wprowadzenie	341
2. Lokalizacja ośrodka kontroli. Czy możemy mówić o predyktywnych funkcjach tej zmiennej?	343
2.1. Lokalizacja ośrodka kontroli - prezentacja zmiennej	343
2.2. Przynależność organizacyjna a wewnątrz- sterowność	351
2.3. Różnice postaw mimo podobieństwa natężenia cechy	359
2.4. Racjonalna czy wyuczona zewnątrzsterowność..	368
2.5. Predyktywne funkcje zmiennej "lokalizacja ośrodka kontroli". Ograniczenia	372

3. Samopoczucie społeczeństwa; stabilność czy zmiana	374
4. Dyskusja	387

Autorytaryzm społeczeństwa polskiego w 1984 r.

/Jadwiga Koralewicz-Zębik/	391
1. Wstęp	391
2. Co to jest autorytaryzm?	392
3. Podstawowe ustalenia dotyczące autorytaryzmu płynące z analizy danych z 1978 r.	394
4. Polska skala autorytaryzmu	396
5. Porównanie wyników badań nad autorytaryzmem z lat 1978, 1984	397
6. Autorytaryzm a społeczna charakterystyka badanych	410
7. Zaufanie do przywódców a autorytaryzm	419
8. Zaufanie do instytucji państwo-politycznych a autorytaryzm	426
9. Zaufanie i akceptacja działalności "Solidar- ności" a autorytaryzm	430
10. autorytaryzm a postulaty demokracji politycznej	433
Komentarz na temat związku autorytaryzmu z po- glądami społeczno-politycznymi	437
Literatura cytowana	441
Aneksy	444

Część II

PODZIAŁY SPOŁECZNE I PERSPEKTYWY REFORM SYSTEMOWYCH ...	459
--	------------

Społeczeństwo wobec władzy i polityki

/Władysław Adamski/	461
1. Podmiotowość polityczna jako źródło konfliktu i konsensusu	461

1.1. Wstęp: możliwości empirycznego pomiaru podmiotowości	461
1.2. Podmiotowość w wymiarze aprobaty społeczne- go protestu	462
1.3. Podmiotowość w wymiarze dezaprobaty wobec represjonowania protestu społecznego	474
1.4. Tendencje zmian w postrzeganiu protestu i represji w perspektywie lat 1981-1984	484
2. Wartości obywatelskie jako podłoże społecznej integracji i konfliktu politycznego	493
2.1. Wartości integrujące - hierarchia i wzajemne zależności	493
2.2. Wartości dezintegrujące: wiara w Boga oraz poparcie dla polityki partii i posłuszeństwo wobec władzy	497
2.3. Społeczne korelaty wartości konfliktorod- nych	500
3. Pożądanе wzory dobrej władzy jako wyraz konfliktu i konsensusu	508
3.1. Wyobrażenia o dobrej władzy - konstrukcja typologiczna	508
3.2. Wzory władzy silnej i sprawiedliwej w opo- zycji do władzy demokratycznej i opiekuńczej	512
3.3. Władza pożądana a władza realna - podział trójdzielny osią politycznego konfliktu	519
4. Preferencje wobec polityki rolnej jako podłoże społecznej integracji i konfliktu politycznego	521
4.1. Poparcie dla chłopskiej czy uspołecznionej gospodarki rolnej jako oś potencjalnego konfliktu	521
4.2. Trwałość i zmienność prochłopskich preferen- cji społecznych w perspektywie lat 1980, 1981 i 1984	522
4.3. Zróżnicowanie stosunku do gospodarki uspo- łecznionej	525

Orientacje polityczne Polaków

/Krzysztof Jasiewicz/	532
1. Wstęp	532
2. Percepcja zagrożenia	533
3. Wiedza obywatelska i aktywność publiczna	538
4. Zaufanie do osobistości i instytucji życia publicznego	543
5. Typy postaw politycznych - wzajemne zróżnicowanie i wewnętrzna spójność poglądów	563
6. Orientacje polityczne społeczeństwa - zasady konstrukcji typologii	579
7. Społeczne korelaty orientacji politycznych	591
8. Krótkie podsumowanie	608

Pożądaný rząd społeczny i polityczny w gospodarce

/Lena Kolarska-Bobinska/	612
1. Wstęp	612
2. Spójność wizji rządu ekonomiczno-politycznego w gospodarce	624
3. Zróżnicowanie społeczne a preferowany rząd w gospodarce	645
4. Niespójność preferencji i wybór niejednorodnego rządu w gospodarce	661
5. Postawy roszczeniowe	674
6. Zakonczenie	682
aneks	684

Poglądy polityczne: stosunek do zasad i instytucji

życia publicznego /Andrzej Rychard/	685
1. Wstęp. Problemy i pytania badawcze	685
2. Poglądy na kwestie polityczne w latach 1980-1984: stabilność świadomości społecznej? .	687

3. Interesy polityczne w strukturze społecznej i instytucjonalnej	697
3.1. Trwałość interesów i zmienność struktur	698
3.2. Kategorie społeczno-zawodowe i "organizacyjne": kumulacja wpływu	709
3.3. Instytucje życia publicznego: świadomość konkurencji i współpracy	721
4. Uwagi końcowe	726
5. Aneks	729
Związki między polityką i gospodarką w świadomości społecznej /Lena Kolarska, Andrzej Rychard/	731
1. Wstęp: Kierunki analizy	731
2. Interesy polityczne i ekonomiczne	734
2.1. Władza w państwie a preferencje ekonomiczne.	734
2.2. Wzory myślenia o polityce i gospodarce: typy spójności	745
2.3. Polityka i gospodarka: spójne i niespójne poglądy	753
3. Demokracja a efektywność w opinii badanych ...	759
4. Zakończenie	765
ZAKOŃCZENIE	771
Polacy 1980-1984: dynamika społecznego konfliktu i konsensusu /Władysław Adamski, Ireneusz Białecki, Krzysztof Jasiewicz, Lena Kolarska, Andrzej Rychard/	773
1. Poglądy a struktura społeczna	774
2. Trwałość i zmienność podziałów społecznych ...	781
3. Szanse i kierunki reform systemowych	794

ANEKSY	305
Dobór i struktura próby	
/Henryk Domanski/	307
1. Procedura doboru próby	307
2. Struktura próby	309
3. Obiektywne wyznaczniki położenia społecznego a zróżnicowanie w płaszczyźnie konfliktu	317
4. Zasady operacjonalizacji niektórych zmiennych metryczkowych	324
4.1. Zawód	324
4.2. Wykształcenie	326
4.3. Stanowisko	326
4.4. Związek zawodowy /w dn. 12 grudnia 1981 r./.	326
Bibliografia	328
Kwestionariusz ankiety	1-32

